

ОБРАЗ ІНШОГО В ПРОЗІ УЛАСА САМЧУКА

Стаття присвячена аналізу особливостей змалювання образу Іншого в циклі оповідань Уласа Самчука «Месники». Події в оповіданнях відбуваються на західноукраїнських землях в часи польської окупації. Письменник зобразив сміливих і відважних захисників української землі, справжніх патріотів, борців за волю й незалежність. Месникам Улас Самчук протиставив образ Іншого – татарву, ляха, московського большевика.

Ключові слова: Улас Самчук, цикл оповідань «Месники», імагологія, літературний етнообраз, образ Іншого, лях, московський большевик.

Пасечник Е. В. Образ Другого в прозе Уласа Самчука. Стаття посвящена аналізу особенностей образа Другого в цикле рассказов Уласа Самчука «Мстители». События в рассказах происходят на западноукраинских землях в период польской оккупации. Писатель изобразил смелых и отважных защитников украинской земли, настоящих патриотов, борцов за свободу и независимость. Мстителем Улас Самчук противопоставил образ Другого – татар, ляха, московского большевика.

Ключевые слова: Улас Самчук, цикл рассказов «Мстители», имагология, литературный образ, образ Другого, лях, московский большевик.

Pasichnyk O. V. The Image of Another in Stories by Ulas Samchuk. The article is dedicated to the accurate analysis of the image of Another in the stories by Ulas Samchuk «Avengers». The events take place in Western Ukraine during Polish occupation. The author depicts brave defenders of Ukrainian land, real patriots, fighters for freedom and independence. The avengers are opposed to the image of Another -Tatars, Polish aristocracy, Moscow Bol'sheviks.

Key words: Ulas Samchuk, set of stories «Avengers», imagology, literary ethnic image, the image of Another, Polish aristocracy, Moscow Bol'sheviks.

Постановка наукової проблеми та її значення. Письменника-емігранта Уласа Олексійовича Самчука (1905–1987) було віднесено до розряду «антирадянських» діячів і вилучено з літературного життя українського народу. Він реалізував своє громадянське кредо і свій творчий дар за межами Батьківщини. Лише з кінця 80-х років ХХ ст. письменник повернувся (на жаль, помертвно) в духовну культуру нашого народу, із середовища якого вийшов.

Улас Самчук народився на Волині у селі Дермані, жив у селі Тилявці, навчався в Кременецькій українській приватній гімназії ім. І. Сте-

шенка. У його творчому житті виділяють три періоди: європейський (1927–1938), воєнна та повоєнна доба (1939–1948) і заокеанський (1949–1987).

Довідавшись про українське національне життя в Чехо-Словаччині, де створювалися українські політичні й культурні центри, Улас Самчук вирушає в Прагу. Тут він веде активну громадську й літературну діяльність. Саме в празький період творчості митця з'явилися романи «Волинь», «Гори говорять», «Марія», «Кулак», збірки оповідань «Месники» та «Віднайдений рай», які принесли йому визнання і славу.

На думку доктора філологічних наук І. Руснак, «для української культури Улас Самчук цінний передовсім як проникливий мисленник із універсальним світоглядом, майстер епічних полотен, якому вдалося на філософському та історіософському рівнях узагальнити долю України в часі та просторі, створити цілісну концепцію формування українця нового типу, «конкістадора рідної землі», здатного відродити національну духовність і здобути незалежну українську державу» [2, 9].

Зокрема, такого «конкістадора рідної землі» письменник змальовує на сторінках циклу з 10 оповідань під загальною назвою «Месники», протиставляючи йому образ Іншого, «хама-чужинця» – татарву, ляха, московського зайду. Дослідженням етнічних образів, тобто літературною репрезентацією інших національних культур, займається літературна імагологія. Під літературним етнообразом «розуміємо такий літературний образ, що конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як “типові” для відповідної країни, “характерні” для цілого народу» [1, 352].

Аналіз основних джерел. Просвітницько-популяризаторський період підходу до творчості У. О. Самчука в літературознавстві вже пройдено. Творчу спадщину українського письменника-емігранта, крім діаспорних праць, в Україні висвітлюють не тільки матеріали наукових конференцій, а й дисертації С. Бородиці, В. Бурлакової, В. Кизилової, І. Комінярської, Ю. Мариненка, О. Пасічник, О. Пастушенко, Н. Плетенчук, Н. Приймас, І. Руснак.

Інтереси до імагології, до вивчення стереотипів та образів інших народів і держав постійно зростає. Так, провідний бельгійський

компаративіст Г. Дізерінк конкретизував основні поняття і завдання імагології, яка зосереджена на вивченні колективних уявлень про інші етноси й культури. Єврейське питання в українській та російській літературах досліджував І. Айзеншток. М. Бахтін розумів «іншість» як «не злиття – нероздільність» «Я» та «Іншого», «Я» і культури. З імагологією пов'язані дослідження О. Веретюк, О. Волкова, В. Орехова, П. Рудякова. Особливо слід відзначити внесок у розвиток літературознавчої імагології українського вченого Д. Наливайка.

Мета статті – проаналізувати особливості змалювання образу Іншого в циклі оповідань У. О. Самчука «Месники».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Протягом 1931–1932 рр. у нелегальному часописі «Сурма» Улас Самчук опублікував цикл із 10 оповідань під назвою «Месники». Окремим виданням «Месники» з'явилися 1932 р. під псевдонімом Ольга Волинянка. Основна тема цього циклу – патріотична, пов'язана з боротьбою проти окупаційної польської влади. На думку І. Руснак, «центр ваги зміщується з опису події на її коментування, осмислення й аналіз. Для автора важливо було створити яскравий образ, який діє і на емоції, і на розум читача, примушує його обирати активну громадську позицію» [2, 20].

Події в оповіданнях відбуваються на західноукраїнських землях часів польської окупації. Сім месників – Ольга Волинянка, Грицько, Омелько, Карпо, Панас, Демид і кубанський сотник – закликають власним прикладом чинити спротив чужинцям, польській владі, доступними для селян методами: «Вони мандрують зі села до села, заходять до кожної хати й у кожне селянське віконце стукають та кажуть: “Вставайте! Кайдани порвіть!” І проповідують, і повчають, і розбуджують оспалий у ярмі неволі наш люд. За ними, як хиже вороння, літають ворожі круки, але їх, мов вітру, не спіймати. Вони – месники народу. Вони – володарі над душами нашого змученого люду» [2, 324].

Месники – сміливі й відважні; вони люблять рідний край, не бояться смерті, прагнуть свободи. Взірцем для них є волелюбна Жанна Д'Арк і герої – повстанці України козацької доби, які «впали, але їх діло не вмерло, не загинуло. Воно живе в серцях мільйонів людей, воно нагадує кожному – помсти! Помсти за них...» [2, 353–354].

Отже, у літературі відображаються історичні події, що стали національними травмами, зокрема, «турок і кримський татарин в українській літературі мають давні історичні стереотипи, зафіксовані в думках, переказах, козацьких літописах...» [1, 371].

Перше оповідання циклу називається «У Татарській ямі». Месниця Ольга Волинянка розповіла про те, що цю «Татарську яму» викопав колись їхній пращур, щоб схоронитися од татарів, бо «татарва, як тепер, шарпала товсті боки нашої землі» [2, 322]. Востаннє ця яма слугувала 1920 року повсталим селянам проти «поганого, смердячого ляха», якого брат і батько Ольги ненавиділи гірше від скаженого пса. З татарвою письменник порівнює большевика, який «татарським таббором розбився і впився, як кліщ, у тіло нашого народу» [2, 322]. ССРСР Улас Самчук називає «азійським», московських большевиків – «дикунською ордою», вершників Котовського та Будьонного – «косоокими».

Слушним є твердження, що «збірний образ іноземця в літературі має “сліди” історичної епохи, міжнародної ситуації, а також ґрунтується на політичних уподобаннях автора, психологічних чинниках» [1, 370].

У період, коли Улас Самчук писав своїх «Месників», Західна Україна найбільше потерпала від польської окупації, каральних експедицій польських військових загонів, «жовтих кожухів», проти українського села. Оповідання месника Гриця так і називається «Жовті кожухи». Ненависть і біль звучать у його розповіді: «“Жовті кожухи” – це карні відділи польських вояків, які носили пограбовані в селян довгі, з великими ковтунястими комірами, кожухи. Вони ввірвалися до села якомсь непомітно, зненацька. Я бачив, як розсипалися вони по подвір'ях, як чути було скрізь стріли, вереск моєї дівчини. Почув, що з неї глумляться. Кров моя вогнем узялася й закипіла» [2, 331]. Кури, масло, сметана, дівчата – ось здобич ляхів, яких месники називають бандитами. У розповіді про хижих чужинців Улас Самчук вживає слова й словосполучення «ляшня», «клятий брехун», «лях у палацах жирує» і робить такий висновок: «... перед польською катівнею хто встоїть? Хто є, може, чи буде кращим, ніж поляк, катом? Колись наших на палю садовили... Жили витягали. Паси шкіри дерли на плечах. А потім четвертували...» [2, 350]. У період політичного

протистояння у 20–30-х рр. ХХ століття польські кулемети скошували молодих, квітучих синів України, ляхи спалювали українські села, кидали в огонь жінок і дітей. Саме тому месник Грицько вважає ляха своїм ворогом, «а ворог – це зло, це первопричина зла, й його не прощати, а нищити треба» [2, 330]. Ворогами українського народу месники вважають також «останнього володаря російської імперії Сталіна» та «найбільшого ката усіх віків – Дзержинські». Ольга Волинянка обурена тим, що тридцять мільйонів гне шию перед московським зайдою, сім мільйонів терпить «пацифікацію», тюрми, знущання від ляха. Пророцтвом стали слова – заклик сотника: «Починаємо велику війну з нашими ворогами ляхами. Доля судила Україні довгі віки переживати неволю, тягти ярмо Москви й Варшави, але настав час, коли урвався терпець. Чара страждань переповнилась. Україна здобуде свої законні права, запанує над своїми степами, горами, морями... Хай живе боротьба хоробрих» [2, 356].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У передмові до роману «Юність Василя Шеремети» – «Гомер ХХ століття» – Улас Самчук 21 березня 1946 р. написав, що хоче бути літописцем українського простору в добі, яку він сам бачив, чув і переживав. Таким літописом подій 20–30-х рр. у Західній Україні стали оповідання письменника-емігранта з циклу «Месники». Дещо ідеалізований автообраз Улас Самчук протиставив образу Іншого, що «характерне для всіх націй у процесі самоусвідомлення, переживання драматичних історичних колізій чи консолідації для вирішення політичних проблем» [1, 372].

Подальше дослідження з літературної імагології вбачаємо в аналізі літературного образу мігранта в епіці Уласа Самчука.

Список використаної літератури

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай : роман, оповідання, новели. – Дрогобич : Вид. фірма «Відродження», 2009. – 488 с. – (Серія «Вісниківська б-ка»).